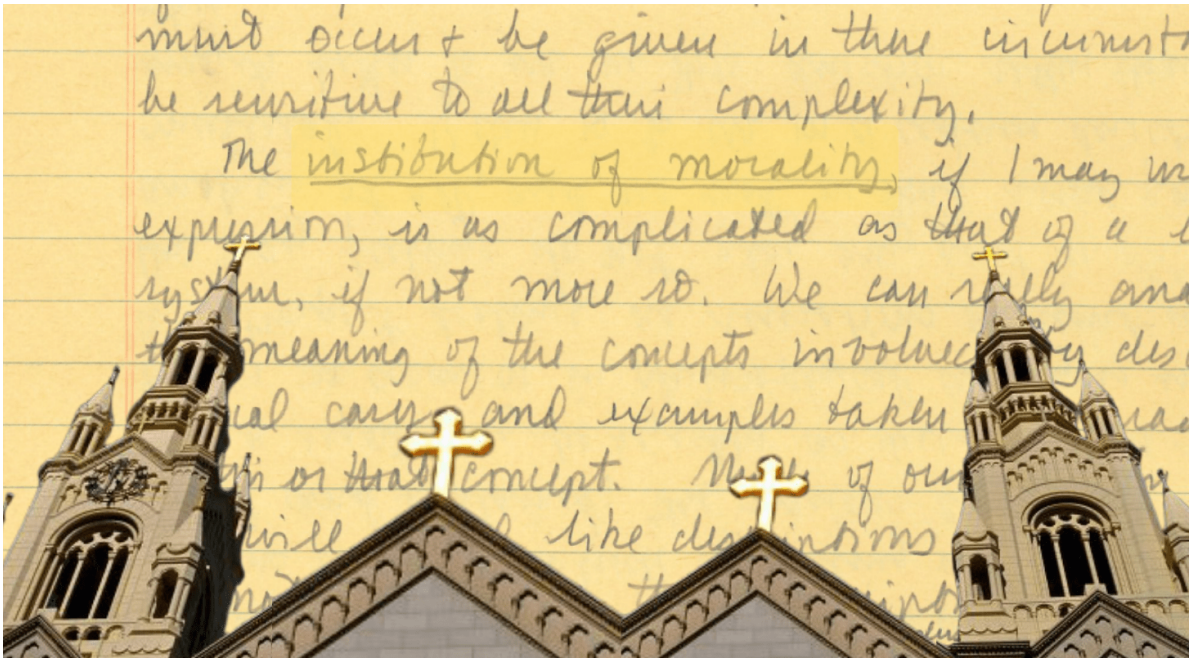
INSTITUCIONS I LLIBERTAT

La crítica de Rawls a l'Estat laic

Faviola Rivera Castro

Manuscrit provinent de l'arxiu John Rawls Papers (Harvard University Archives). Muntatge gràfic: Maria Oliva Campabadal (CETC).

Al llibre *A Theory of Justice* (*Una teoria de la justícia*), el filòsof John Rawls critica l'Estat laic per no protegir adequadament la llibertat de consciència [1]. Assenyala que la justícia com a equitat rebutja aquest tipus d'ordenament institucional, ja que és incompatible amb els principis de justícia que proposa. Atès que els estats laics sempre han garantit la protecció constitucional de la llibertat de consciència, la crítica de Rawls indica un desacord fonamental respecte com interpretar aquesta llibertat, així com les institucions necessàries per a la seva protecció. El propòsit d'aquest article és identificar i examinar les causes d'aquest desacord [2].

El concepte d'Estat laic

Per "Estat laic" entenem aquí un ordenament institucional fonamentat en la protecció de la llibertat de consciència i en la igualtat de les persones. Amb vistes a l'adequada protecció d'aquesta llibertat, un ordenament institucional laic comporta la independència de l'Estat respecte les esglésies dins d'un marc jurídic de supremacia del primer sobre les segones, així com la independència de les institucions i dels discursos oficials respecte d'expressions d'adhesió o crítica a la religió (en general o alguna en particular). Històricament, la independència respecte les esglésies s'ha entès com la separació Estat-esglésies, mentre

que la independència de les institucions i dels discursos oficials respecte d'expressions d'adhesió o rebuig de la religió s'ha entès com la "neutralitat" davant la pròpia religió [3]. El deure central d'aquest ordenament institucional laic és impedir qualsevol forma de reconeixement oficial d'esglésies i religions, així com corregir les que encara existeixen.

La separació laica Estat-esglésies significa, abans que res, que l'Estat no actua com a instrument per a la realització d'interessos i propòsits de naturalesa religiosa. La separació, així entesa, impedeix que l'Estat sostingui cap culte o atorgui recursos materials a cap església, entre d'altres mesures mitjançant les quals l'Estat estableix la seva independència respecte les esglésies. També impedeix que esglésies o ministres dels cultes puguin participar en la realització de funcions oficials, com ara l'organització de l'educació oficial o el disseny de codis d'ètica oficials; que els ministres dels cultes puguin exercir com a servidors públics; que el poder coactiu de l'Estat es faci servir per forçar el compliment d'exigències o prohibicions de naturalesa religiosa; que els partits polítics estiguin afiliats a alguna església; que els ministres dels cultes puguin ser candidats a càrrecs electes; que l'ocupació d'un càrrec públic es condicioni a la pertinença o rebuig a alguna església, i que l'Estat interfereixi en assumptes interns a l'organització dels cultes.

La supremacia de l'Estat sobre les esglésies significa que aquestes estan subjectes a la regulació oficial, han d'obeir les disposicions oficials i acceptar la possibilitat de reformar-se internament per complir exigències constitucionals, legislatives i decisions judicials. La laïcitat implica que les esglésies s'han de fer compatibles amb la democràcia constitucional. La separació, per si mateixa, exigeix reformes amb l'objectiu que les esglésies no es relacionin amb el poder polític com a instrument per a la realització de propòsits de naturalesa religiosa. Així mateix, tot i que l'Estat té l'obligació de no interferir en assumptes interns relatius a l'organització dels cultes, també té l'obligació de fer valer els drets individuals davant de pràctiques de les esglésies en casos de conflicte. Per exemple, l'Estat ha de defensar els drets individuals davant de pràctiques laborals d'esglésies que són incompatibles amb la no-discriminació per raons de gènere, sexe o pertinença ètnica. D'acord amb això, les esglésies han de procurar que l'organització interna del culte religiós sigui compatible amb la protecció dels drets individuals dels participants.

> La separació laica Estat-esglésies significa, abans que res, que l'Estat no actua com a instrument per a la realització d'interessos i propòsits de naturalesa religiosa

La protecció de la llibertat de consciència i la garantia d'un tracte igualitari a les persones en matèria religiosa en un Estat laic exigeixen restriccions a la llibertat religiosa en espais oficials. Vistes aquestes restriccions a la llibertat religiosa, Rawls objecta que no es protegeix adequadament la llibertat de consciència. Encara que la seva objecció es refereix implícitament a la laïcitat republicana francesa, el seu raonament, en cas de ser correcte, seria vàlid per a l'Estat laic en general, tal com s'acaba de caracteritzar.

Llibertat de consciència

Rawls assumeix la definició jurídica de la llibertat de consciència segons la qual "els individus tenen aquesta llibertat bàsica quan són lliures de buscar els seus interessos morals, filosòfics o religiosos sense restriccions legals que els demanin participar o abstenir-se de fer-ho en alguna forma particular de pràctica religiosa o d'un altre tipus, i quan els altres tenen el deure jurídic de no interferir-hi" (*A Theory of Justice*, 177). En relació amb la religió, aquest principi només exclou l'ús de la coacció civil per forçar o impedir la participació "en alguna forma particular de pràctica religiosa".

La seva objecció a l'Estat laic té lloc a la segona part de l'obra *A Theory of Justice*, quan els participants en la posició original elegeixen les institucions que apliquen els principis de justícia (*A Theory of Justice*, 171). Per a l'aplicació del primer principi, que especifica les llibertats i els drets bàsics de la ciutadania, la posició original es concep com un congrés constituent. El vel de la ignorància es remou parcialment per permetre, a més del coneixement dels principis de la teoria social (que ja s'havia permès en l'elecció dels principis de justícia), fets generals i rellevants relatius a la societat a la qual pertanyen (circumstàncies naturals i recursos), el nivell de desenvolupament econòmic, així com la seva cultura política i la seva estructura institucional (*A Theory of Justice*, 172-3 i 175).

És des d'aquesta perspectiva que té lloc la seva crítica a l'Estat laic. Rawls esmenta la lliure pràctica de la religió de manera reiterada, i també s'hi refereix com a "llibertat religiosa" (*A Theory of Justice*, 181, 186-187), la qual cosa indica que els participants en la posició original concebuda com a congrés constituent debaten els temes d'acord amb la informació provinent de la cultura política i estructura institucional dels Estats Units. Des d'aquesta perspectiva, Rawls assumeix una interpretació de la llibertat de consciència que atorga un lloc central a la lliure pràctica de la religió que, com és sabut, està protegida a la primera esmena a la Constitució nord-americana. D'acord amb la tradició d'interpretació constitucional als Estats Units, la protecció de la lliure pràctica de la religió exigiria que l'Estat no obstaculitzi, sense una justificació suficient, allò que les esglésies, associacions religioses i individus considerin part de la seva pràctica religiosa.

> En la seva crítica a l'Estat laic, Rawls assumeix una interpretació de la llibertat de consciència que atorga un lloc central a la lliure pràctica de la religió

El punt que interessa emfatitzar en aquest article és que el raonament de Rawls comporta que l'Estat laic seria inacceptable des de la perspectiva de la tradició de pensament i la pràctica política dels Estats Units. Tanmateix, deixa oberta la possibilitat que un ordenament institucional laic, amb les seves restriccions a la llibertat religiosa en espais oficials, podria ser acceptable des d'una perspectiva oberta per la cultura política i estructura institucional d'estats que han afirmat la seva laïcitat.

La interpretació laica de la llibertat de consciència i de les institucions necessàries per a la seva protecció sempre ha respost a un tipus de conflicte polític en matèria religiosa molt diferent d'aquell que Rawls assumeix. Mentre que ell parteix dels conflictes derivats de la diversitat de grups religiosos i de l'exigència social de la lliure pràctica de la religió, la laïcitat sempre ha estat motivada pel desafiament polític que plantegen esglésies o associacions religioses poderoses que miren de servir-se de les institucions oficials com a instruments al servei de finalitats i interessos de naturalesa religiosa. La resposta laica a aquest desafiament polític sempre ha tingut com a propòsit central impedir qualsevol forma de reconeixement oficial d'esglésies i religions per mantenir la independència de les institucions oficials en un marc jurídic de supremacia de l'autoritat política sobre les esglésies [4].

En resposta a aquest desafiament, la interpretació laica de la llibertat de consciència, a diferència de la que Rawls defensa, no privilegia la lliure pràctica de la religió. Mentre que la protecció de la llibertat religiosa atorga un valor especial a la pràctica d'alguna religió, la protecció laica de la llibertat de consciència no privilegia la pràctica de cap religió sobre la llibertat de rebutjar qualsevol religió. Una concepció laica no pressuposa que la llibertat d'afirmar i practicar alguna religió tingui més valor intrínsec que la llibertat de rebutjar qualsevol religió i de viure d'acord amb aquest precepte. Des de la perspectiva de la protecció constitucional de la llibertat de consciència en un Estat laic, ambdós exercicis d'aquesta llibertat són igualment legítims i es troben en un mateix pla normatiu.

Així concebuda, la protecció de la llibertat de consciència és perfectament compatible amb les restriccions d'un estat laic a la pràctica de la religió en espais *oficials* per tal de mantenir la independència de les institucions i del discurs oficial respecte d'esglésies i religions. Entre aquestes restriccions, que van molt més enllà de l'"interès comú en l'ordre i la seguretat públiques", hi ha, com és ben sabut, restriccions a la llibertat d'acció tant d'esglésies com d'individus que ocupen càrrecs en el servei públic. Aquestes restriccions impedeixen que esglésies i ministres dels cultes participin en la realització de funcions oficials, com l'organització de l'ensenyament oficial, el disseny de codis d'ètica oficials, o de qualsevol altra funció en l'administració pública. Així mateix, aquestes restriccions impedeixen que servidors públics expressin, en l'exercici de les seves funcions, les seves posicions personals d'adhesió o crítica a la religió (en general o a alguna en particular) o que apel·lin a valors de naturalesa religiosa per fonamentar disposicions oficials, siguin legislatives, judicials o de polítiques públiques. Amb restriccions d'aquest tipus, l'Estat laic impedeix la lliure pràctica de la religió en els espais *oficials* que han de mantenir-se lliures de tota mena d'expressions d'adhesió oficial a esglésies i religions, així com també d'expressions de crítica a aquestes. Aquest tipus de restriccions són compatibles amb la llibertat de consciència en la mesura que no requereixen als individus "participar o abstenir-se de participar en alguna forma particular de pràctica religiosa".

> La diversitat religiosa és central per a la laïcitat: sovint són les minories religioses les qui assenyalen les múltiples formes de reconeixement oficial d'esglésies i religions majoritàries, sobretot a

> través de pràctiques socials

Si bé la demanda de llibertat de consciència en un Estat laic no està directament motivada per conflictes derivats de la diversitat religiosa, això no significa que aquesta no sigui rellevant per a la laïcitat. Ans el contrari, la diversitat religiosa, encara que sigui mínima, és central per a la laïcitat per dues raons principals. En primer lloc, sovint són les minories religioses les qui posen de manifest les múltiples formes en què es produeix el reconeixement oficial d'esglésies i religions majoritàries o dominants, sobretot quan aquest reconeixement pressuposa pràctiques socials i religioses àmpliament acceptades. En segon lloc, la diversitat religiosa dona peu a la demanda de tracte igualitari en matèria religiosa que, actualment, és un compromís fonamental de l'Estat laic.

Conclusions

La conclusió més interessant que podem extreure és que no existeix una sola interpretació correcta d'allò que exigeix la llibertat de consciència i de quines institucions són necessàries per a la seva protecció. Diferents interpretacions poden ser adequades en funció dels diferents tipus de conflictes polítics dels quals parteixen i es proposen resoldre. Atès el conflicte polític al qual respon la laïcitat, la llibertat de consciència no pot entendre's com a la lliure pràctica de la religió. En tant que el problema polític rau en la necessitat de contenir esglésies poderoses que tracten d'instrumentalitzar l'Estat per a les seves pròpies finalitats i interessos religiosos, la demanda central és d'impedir qualsevol forma de reconeixement oficial d'esglésies i religions.

En definitiva, en rebutjar l'Estat laic, Rawls assumeix que qualsevol interpretació correcta de la llibertat de consciència i de les institucions necessàries per a la seva protecció parteix necessàriament del tipus de conflicte polític en matèria religiosa que es planteja al seu propi país. El problema de fons amb aquest supòsit no és el seu rebuig del laïcisme, sinó el rebuig implícit de la diversitat dels tipus de conflicte polític en matèria religiosa que motiven o poden motivar l'exigència de protecció de la llibertat de consciència. El reconeixement d'aquesta diversitat requereix una major modèstia en la presentació de l'abast del seu raonament a favor de la llibertat de consciència i de les institucions necessàries per a la seva protecció. Si bé el seu raonament pot ser correcte des de la perspectiva del tipus de conflicte polític del qual parteix, resulta irrellevant per a les finalitats de l'Estat laic. Al llarg de tota la seva obra, un dels ensenyaments fonamentals de la seva teoria de la justícia és, precisament, que qualsevol concepció de la justícia només pot ser correcta en relació amb el problema polític que es proposa resoldre.

REFERÈNCIES I NOTES

1 — Rawls, John (1999). *A Theory of Justice*, edició revisada. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

2 — És habitual entre els seus defensors identificar la laïcitat contemporània amb la democràcia constitucional, per la qual cosa, segons aquesta visió, la justícia com a equitat seria una proposta laica. Tanmateix, l'objecció de Rawls planteja la necessitat d'examinar la relació entre la laïcitat i la democràcia constitucional.

3 — La neutralitat religiosa laica no vol dir igualtat de tracte cap a diferents esglésies o religions. Tampoc no significa la neutralitat entre la religió i la no-religió. A l'article Rivera Castro, Faviola (2021). "Neutrality without Pluralism". *European Journal of Political Theory*, 20 (2): 249–272, es discuteix el sentit específic del que s'entén per neutralitat laica davant la religió.

4 — Diego Valadés ha insistit sobre aquest punt respecte la supremacia de l'Estat sobre les esglésies. Vegeu Valadés, Diego (2021). *Estado laico. Reflexiones constitucionales*. Mèxic: Tirant lo Blanch.

Faviola Rivera Castro

Faviola Rivera Castro és doctorada en Filosofia per la Universitat de Harvard i professora del Departament de Filosofia de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxico (UNAM). Els seus interessos d'investigació giren al voltant de la història de la Filosofia Moral i Política Moderna, amb especial focus en Hume, Kant, el liberalisme i la teoria del Contracte Social. També és especialista en Filosofia Política Contemporània (Liberalisme, Ciutadania i Justícia Global).